

لاوان و بهشدارییان له پرۆسهی سیاسیدا

توێژینه وهیه کی شیکاری - مهیدانییه

جبار قادر احمد

jabar.ahmed@lfu.edu.krd

بهشی کۆمه لئاسی، کۆلیژی یاسا و په یوه ندییه نیوده وه له تییه کان، زانکۆی لوبنانی فه رنسی، هه ولیر، هه ریمی کوردستان، عیراق.

پوخته

لاوان رۆلی به هیز ده بینین له به شداریکردنیا ن له پرۆسهی سیاسیدا، به تایبته په یوه یست به گۆرینی به ها سیاسیه کان، وه کو کاراییان له پرۆسهی هه لبژاردن و نوینه رایه تیکردنیا ن و دروستکردنی فشار بۆ سه ر سیسته می سیاسی له به رجه سه ته کردنی داخواییه کانیا ندا، که هه میشه له پینشه وهی گۆرانا کراییه سیاسی و کولتوری و کۆمه لایه تییه کاندایا بون و به شیک بون له پرۆسهی گۆرانا کاری و بونیا دنانه وهی سیسته مه سیاسیه کان، به جۆریک کاتیک داخواییه کانیا ن به رجه سه ته نا کریت و هه ست به بونی خویان له ناو کایه یی سیاسیدا نا که ن. ئەم توێژینه وهیه، توێژینه وهیه کی چه ندا یه تییه، ئاما جی توێژینه وهیه که بریتیه له خسته نه روی به شداری کاری لاوان له پرۆسهی سیاسیدا، کۆمه لگه ی توێژینه وه بریتیه له زانکو و په یمانگه کانی شاری هه ولیر و نمونه ی توێژینه وه که ش قوتا بیانی زانکو و په یمانگه کان، که له رێگه ی فۆرمی راپرسییه وه زانیارییه کان کۆکرا ونه ته وه. له ئەنجامی ئەم توێژینه وهیه دا، بۆمان ده رکه وتوه که ئەندامبون له ریکخراویکی تایبته به (قوتا بیان/ خویندا کاران) یا ن لاوان بریتیه (%۱۷.۴)، به لام رێژه ی (%۸۲.۶) یش له هیه ریکخراویکی ئەندام نیین، هه وه رها ته نیا (%۲۹.۴) ی به شداربوان ئەندامیکی حزبی سیاسین. په یوه ست به به شداری کاریان له به شداریکردنیا ن له پرۆسهی سیاسیدا رێژه ی (%۴۷.۳) له هه لبژاردنی پینشوی په رله مانی کوردستان (له سالی ۲۰۱۸) دا به شدار نه بون، به لام ئەگه ر ئەمسال هه لبژاردنی په رله مانی کوردستان بکریت، (%۵۸.۲) له

ئىستادا برياريان وايه كه به شدار دهبن، به لام ئه وهى جيگاي سهرنج و تيبينيه ئه وهيه كه (٦٠.٧٪) به شدار بوان هيچ زانياريه كيان له سهر هلبژاردن به ليستي يهك بازنه يي و فره بازنه يي له ههر يمي كوردستاندا نيه.

وشه كيله كان: لاوان، سيسته مي سياسي، به شدار يي سياسي، كومه لگه ي مه دهني، هلبژاردن

پيشه كي

لاوان به تويزتيكي كاريگهر و بزوينه ري گوربانكاريه سهره كيه كاني كومه لگه دياريكراون، به شيكي به هيزي بزواتي بزوتنه وه كومه لايه تيبه كان و سيسته مي سياسي كومه لگه كان، كه ئاستي به شداريان له كومه لگه يه كه وه بو كومه لگه يه كي ديكه ده گوردرت، لاوان (گه نجان) رولتيكي گه وره و گرنگيان له بنيادنان و گه شه پيداني كومه لگه دا ههيه. ئه و كومه لگه يانه ي له ريزه يه كي مه زني گه نجان پيكدين، به كومه لگه ي به هيز و جولاو ده ناسرين، ئه مه يش به هو ي ئه و وزه گه وره يه ي كه له لاواندا ههيه و ده توانن ئاستي كومه لگه به رزبكه نه وه و بيخه نه جول و يان به شيكي كاريگهر بن له گوربانكاريه سياسي و كومه لايه تيبه كان، ههر بو يه گه نجان بنچينه و بنه ماي گه شه و پيشكه وتن و سه رچاوه ي شارستانيه ت و پاراستني كومه لگه ن.

ئه م تويزينه وهيه به ناو نيشاني (لاوان و به شداريان له پرۆسه ي سياسيدا؛ تويزينه وهيه كي مه يدانيي كومه لئاسيه)، گرنگي ئه م تويزينه وهيه له وه دايه كه باس له به شداري كاراي لاوان ده كات له پرۆسه ي سياسيدا، گرفتى سهره كي برتتبه له لاوازي به شداري لاوان له پرۆسه ي سياسيدا به شيوه يه كي ريكخراو. ئه م تويزينه وهيه تويزينه وهيه كي چه ندايه تيبه و ميتودي رويوي كومه لايه تي تيدا به كارها توه. ئامانجي سهره كي ئه م تويزينه وهيه برتتبه له خسته روي به شداري كاراي لاوان له پرۆسه ي سياسيدا، كه كومه لگه ي تويزينه وهيه برتتبه له زانكو و په يمانگه كاني ناو شاري هه ولير و نمونه ي تويزينه وهيه كه ش قوتابيانى زانكو و په يمانگه كانن. بو ئه م تويزينه وهيه سود له ميتودي رويوي كومه لايه تي له ريگه ي نمونه وه (Social Survey by sampling) وه رگيراوه، له ريگه ي فورمي راپرسيه وه كه ٢٠١ قوتابي به شيوه ي هه ره مه كي له زانكو و په يمانگه كاني ناو سه تنه ري شاري هه ولير به شدار بون.

۱- چه مکه کانی توپژینه وه که:

۱.۱: لاو؛

لاوان ئەو توپژهن که کاریگه ریه کی دیارییان له ناو کایه سیاسی و کومه لایه تی و ئابورییه کانی کومه لگه کاندایه، به شیوهیه که به پینی قوناغه کانی ته مهن ئاستی ئەم توپژه دیاری دهگریت. (فریث، ۲۰۰۱، ۴۱۲). نه ته وه یه گگرتوه کانی پیناسه ی لاوانی کردوه به وهی ئەو که سانه ی ته مهنیان له نیوان (۱۵- ۲۴) سالین، به لام له یاسای عیراق و ههریمی کوردستاندا ته مهنی لاو له نیوان ۱۸ تا ۳۰ سالی دیاریکراوه، ئەگه رچی خویندنه وهی جیاجیا بو ته مهنی لاو ههیه، به لام لاوان جیاکردنه وه یان له گروپ و ته مهنه کانی دیکه له پیری ته مهنه وه کاریکی گران و دروست نییه، چونکه ئەم توپژه زور به فراوان و هه مه چه شن و جیاوازن له تیروانین و رهفتار و ئاواته کانیان، که ئاراسته و توانا و پۆشنیری و بیروپای جیاواز له خو ده گرن، به لام زانستی سۆسیۆلۆژی لاوان دیاریکردنی ته مهن ده به سستیته وه به رۆلی کومه لایه تی لاوان و تاییه ته مهنه ندیه کانی ئەو که سه ی که پیندا تیده په ریت که یاخیبون و داواکردنی دانپیدانانی له لایهن کومه لگه وه له خو ده گریت (فریث، ۲۰۰۱، ۱۹۰).

سه باره ت به ئاراسته ی بایۆلۆژی لاوان ده توانین بلین که لاو به قوناغیکی ته مهنی یاخود قوناغیکی له قوناغه کانی گه شه ی مروّف، که تیندا گه شه ی ئەندامی فیزیکی و ههروه ها پیگه یشتنی عه قلی و ده رونی ته واو ده بیته، ئەم ماوه یه به نیوان ۱۵-۲۵ سالی دیاریکراوه، هه ندیکیش به ۱۳-۳۰ سالی ده گریته وه. (مصطفی، ۱۶۲، ۱۹۹۸)، به لام ئاراسته ی سایکۆلۆژی وایدیه بینی که وا لایه تی بریتیه له حاله تیکی ته مهنی ژیر هه ژمونی بایۆلۆژی و کولتوری کومه لگه له سه ره تای بالقبونی مروّف تا ده گاته ته مهنی پیگه یشتن (الرشد)، ئەم قوناغه ی ته مهن رهنگه درپژه بکیشیت یاخود کورتخایه ن بیت، یا هه ندیجار هه ره نه بیته، به پینی بارودوخه ئابوری و کومه لایه تییه کان، ههروه ها به گویره ی جیاوازییه کانی ناو یه ک کومه لگه، یا له کومه لگه یه کیشه وه بو کومه لگه یه کی تر ده گوپیته، له کومه لگه سه ره تاییه کان رهنگه قوناغی هه رزه کاریی هه ره نه بیته، به لام له کومه لگه هاوچه رخه رۆژئاوا ییه کان ئەم قوناغه درپژه ده کیشیت، بگره له وانیه له ده سالان پتر بخایه نیت. (عوض، ۱۹۹۹، ۱۳۹).

له کومه لئاسیدا وه ک پشتبه ستنیکی به رده وام به کومه لگه وه ک چوارچیوه یه کی مه رجه عی "ته مهن به گویره ی کومه لئاسی بریتیه له به دوا ییه کداهاتنی رۆله کومه لایه تییه کان له خولی ژیاندا، ههروه ها ره هه ندیکی کومه لایه تییه و ره هه ندیکی پیودانگییه که خوی ده بینیته وه له کومه لیک رهفتاری دیاریکراو که وا کومه لگه وای لی چاوه رتییه و له گه ل هه ره وشیکیشدا ده گونجی و ویستی گۆرانکاری هه یه (الزایدی، ۲۰۰۶، ۲۰۳).

ئاستهنگی بهردم هر تویره ریکیش دیاریکردنی قونای گهنجیتییه، داخو له کام سالدا دهستپیدهکات و به کام سال کوتایی دیت، چونکه گهنجاتی چه مکیکه چوارچیوهیه کی ریک و پونی نییه. به لای (پیه ر بوردیو) سنوری نیوان ته مهنه کان و تویره ته مهنیه کان بریتین له سنوری هه رهمه کی، ئیمه نازانین له که یه وه گهنجاتی کوتایی دیت تا نه وهی پیریتییه دهستپیدهکات، وهک چون ناتوانین نه مه دیاریبکهین که ی هه ژاری کوتایی دیت و دهوله مهندی دهستپیدهکات. (الزایدی، ۲۰۰۶، ۲۵۰). گروهه کانی ته مهن به لای (بوردیو) زادهی بنیادی کومه لگهن به مهرجی دیاریکراوی کومه لایه تی سنوردراون و به گویره ی میژو په رده سه نیته و شیوه و شکل و مانا و چه مک وهرده گریته و زور توکمه په یوه سته به بارودوخه کومه لایه تییه کان، که واته لاوان به گویره ی کومه لئاسی بریتیه له هه قیقه تیکی کومه لایه تی نه وهک ته نیا دیاردهیه کی بایولوژی. دیاردهیه کی کومه لایه تییه و ئامازهیه بو قونایگی ته مهن، له میانه یدا نیشانه کانی پیگه یشتنی کومه لایه تی و دهرونی و بایولوژی به رونی ده رده که ون. کومه لئاسه کان به قونای فیربون و ده رکه وتنی که سیتی تاکو چالاکبونی به هره کانی له میانه ی دهستکه وتنی کارامه یی و ماریفه تدا ده نین، هه روه ها گهنج به پله یه کی بالای دنیامیکی و زیندوی و توانای لاستیکیانه ی ده رچون و ده سپیک و ئازادی و قوربانیدان جیاده بیته وه. (الزایدی، ۲۰۰۶، ۲۵۰).

بویه دواچار ده توانین بلین که لاوان نه و تویره ن که به شیکی گرینگ و کاریگه ری کومه لگه پیکده هینن، بوچون و دیدگابینان بو ژیان، ره فتاره کانین، بیرکردنه وه یان جیاوازن، به جوریک له ژیر هه ژمونی ژینگه ی کومه لایه تی و کولتوری و ته کنه لوژیا و میدیا و سوشیال میدیادان، که نه مه ش له کومه لگه یه که وه بو کومه لگه یه کی دیکه ده گوردریته، هه روه ها گروهه یی که کاریگه ری دیاریان له گوربانکارییه سیاسی و ئابوری و کومه لایه تییه کانداهیه.

۲-۱ به شداری سیاسی:

پیناسه ی به شداری سیاسی زور و جوراوجوره، وشه ی به شداری (Participation) به شیویه کی گشتی واته به شداریکردن و هاوکاری له هه ر پویه کی چالاکی مروییه وه، زورجاریش زاراوه ی به شداری به کاردیت بو وه سفکردنی چالاکیه کی خوبه خشانه نهک زوره ملیتانه. (سامویل هانتنگتون - Samuel Huntington) و (نیلسون S.M.Nelson) پینانوابو که به شداری سیاسی بریتیه له چالاکیه کی خوبه خشانه؛ تاکه که س یان کومه لیک له تاکی دیاریکراو پییه لدهستن، به مهبستی دروستکردنی کاریگه ری له سه ر بونیادنانی سیاسه تی گشتی، وهکو: دهنگدان، نه دنامه تی له حزب و ریکخراو و گروهه کانداه و چالاکیه به رده وام له چوارچیوهی نه م گروهه پانه دا که سیفه تی به رزه وهندی هاوبه ش و حیزبی سیاسی و بزوتنه وه کانیناندا هه یه و

وهگرتنی پۆست له دامودهزگا سیاسییهكان و مومارهسهکردنی سهركردایهتیی سیاسی و چالاکییه نارێكخراوهییهكاندا، وهكو بهشداریکردن له مشتومره سیاسییهكان و ئامادهبون له بۆنه سیاسییهكان و خۆپیشانداندا و ههولدان بۆ رازیکردنی دهسهلات یان خهلكی له کاتی روداوه سیاسییهكاندا به کارکردن به شیوهگهلی دیاریکراو (المشهدانی، ۱۹۹۱: ۲۱۵). بۆیه ئەم زاراوهیه زۆر په یوهسته به سیستمی دیموکراسیییهوه، چونکه له سیستمه نادیموکراسیییهكاندا بهشداریی سیاسی بهرتسک دهکریتهوه یان به ریگای جیاوازتر له پیشو ئاراسته دهکریت و بهو هۆیهشهوه بهشداریکردن له خۆپیشاندانهكان و کۆبونهوهكان و دهنگان له ههلبژارنهكاندا دهبیته چالاکی زۆرهملیانه (الالوسی، ۲۰۰۶، ۴۹).

بهشداریی سیاسی بهم جوړه پیناسه دهکریت: ئەو جوړهیه له مومارهسهی سیاسی که بهبی جیاوازی، بۆ هاوئیشتمانیانی دههخسیریت بۆ بهشداریکردن له دروستکردنی سیاسهتی گشتیی ولات و مافی بهشداریکردن له دروستکردنی بریار و بریاراندان، به جوړیکی وا که ریکخستتی جهماوهر و تهقینهوهی وزه و هیزه داهینهراکهی به هوی وهدیهانتی ئامانجه خوازاراوهکانیییهوه بهدربکهوئیت (الزیبیری، ۲۰۰۶: ۲۷). یاخود دهکرئ بگوتریت بهشداریی سیاسی، بهشداریی تاکهکانه له ئاسته جیاوازهکانی چالاکی له سیستمی سیاسیییدا، بۆیه دهتوانین بلین چهند چالاکییهکی خۆویستانهیه که به هۆیهوه ئەندامانی کۆمهلگایهک له ههلبژاردنی کهسانی حکومهتهکهیان، به شیوهیهکی راستهوخۆ یان ناراستهوخۆ، له دروستبونی سیاسهتی گشتیییدا بهشدارن (McClosky, 1968:101).

بۆیه دهکرئ بلین بهشداریی سیاسی بریتییه له بهشداریکردنی تاکهکان له کایه سیاسییهكان و ئەو پرسانهی په یوهندیان به ژبانی سیاسیییهوه ههیه، ئەمهش به گرتهبهری ههنگاوی راستهوخۆ بیته یان ناراستهوخۆ.

۲- تیۆرهکانی توێژینهوهکه:

۱-۲: تیۆری نوێبونهوه (Modernization Theory):

(هینتکتن) وایدهبینیت که نوێکردنهوه به بی بونی شارستانییهتی و پیشهسازی و عهلمانیهت و دیموکراسی و فێرکردن و ئامرازهکانی راگهیانندی جهماوهری ناتوانیت ریگهی خۆی له کۆمهلگهدا بگریتهبهر، ئەم روالهتانهش به شیوهی هههرمهکی رونادهن، بهلکو به یهکدییهوه بهستروان، بۆئوهی بنچینهیهکی گهوههری بۆ هاتنه ئارای نوێکردنهوهکه پیکبهینن، ههروهها (سیرل بلاک) نوێکردنهوه دهچوینیت بهو پرۆسهیهی که له رێیهوه دامهزراوه کۆمهلایهتییه تازه گهشهکردوهکان خویان دهگونجینن پیداوایستی تاکهکان و گروپهکاندا، ئەمهش ریگه به مروّف ههدات بهسهر ئەو ژینگهیهدا زال بیت که تئیدا دهژ و گهشه دهکات، بۆیهشه (دی)

پۆسۆ)يش وای ده‌بينييت نوێکردنه‌وه و نوێبونه‌وه پڕۆسه‌یه‌کی فراوانخواری خیرایه له زالبون به‌سه‌ر سروشتدا له ميانه‌ی هارکارییه‌کی توندوتۆلی نیوان مرۆقه‌کان و به‌شدارییه‌کی کارایان له کۆی پڕۆسه‌کانی ژياندا (الحسن، ۱۹۹۹: ۵۶۸).

۲-۲: تیۆری مملانیی نه‌وه‌کان:

مملانیی نه‌وه‌کان جوړیکه له مملانی کومه‌لایه‌تییه‌کان، به‌بۆچونی کارل مانهایم (مملانیی نه‌وه‌کان گوزارشته له‌وه‌ مملانییه‌ی که له نیوان نه‌وه‌ی کۆن و نه‌وه‌ی نویدا دیته به‌ره‌م، به‌هۆی جیاوازیان له‌بۆچون و تیفکرین و ئاراسته‌ی بیرکردنه‌وه‌یان به‌ جوړیک نه‌وه‌ی کۆن خواری ده‌ستگرتنه به‌سه‌ر هه‌مو ئه‌وانه‌ی له‌ رابردودا به‌ده‌ستی هیناون و پینانوايه ده‌بیت نه‌وه‌ی نوێ پاریزگاریان لیکات و رینگه‌ بگریته له‌ له‌ناوچونیان له‌ به‌رامبه‌ردا نه‌وه‌ی نوێ باوه‌ری به‌ نوێبونه‌وه هه‌یه و پینوايه که پینوسته ئاینده به‌ دلای ئه‌وه‌ بگوزهری و خۆی داها‌تو به‌جوړیکی دیکه و به‌شیاوایی نوێ بونیادبنيته (Mannheim, 1952: 49-50). بۆیه ئه‌م دژیه‌کیه له‌بیرکردنه‌وه و دونیابینییه ده‌بیته هۆی مملانیی له‌نیوان دو نه‌وه‌دا نه‌ویه‌ک که خواستیی دنیا وه‌ک ئه‌وه بچه‌رخیت که ئه‌وه ده‌یه‌ویته و په‌تی هه‌مو ئه‌وه بۆچونانه ده‌که‌نه‌وه که نه‌وه‌که‌ی تر هه‌یانه، له‌به‌رامبه‌ردا نه‌وه‌یه‌ک هه‌یه که خواستی گۆرانی هه‌یه به‌پینی پینوستی سه‌رده‌مه‌که‌ی خۆی، (Mannheim, 1952: 309). مملانیی دیارده‌یه‌کی هه‌تمییه و هه‌ر ده‌بیت له‌ دامه‌زراوه کومه‌لایه‌تییه‌کاندا رۆبدا‌ت و سه‌ره‌لیدا‌ت، یان هه‌ر ده‌بی ئه‌ندامانی دامه‌زراوه‌کان له‌ حاله‌تی مملانییدا بن له‌گه‌ل یه‌کدیدا، هۆکاری ئه‌وه مملانییه‌ی به‌سه‌ر دامه‌زراوه‌ی کومه‌لگه‌دا زالدیه‌بیت ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ خواستی ئه‌وه که سانه‌ی که‌وتونه‌ته مملانییه‌وه بۆ گرتنه‌ده‌ستی ده‌سه‌لات و به‌رپرسیاریه‌تی و به‌شداری سیاسی (الحسن، ۱۹۹۹: ۵۳۰). مانهایم پینوايه مملانیی له‌ نیوان نه‌وه‌کان، به‌تایبه‌تی مملانیی نیوان نه‌وه‌ی گه‌نج و نه‌وه‌ی ته‌مه‌ن ناوه‌ند و مملانیی له‌ نیوان دوا نه‌وه و نه‌وه‌ی گه‌وره‌کان و به‌سه‌لا‌چوه‌کان ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ جیاوازییه‌کانیان له‌ هزر و به‌رژه‌وه‌ندی و به‌ها و مه‌یل و ئاراسته‌کانی نیوان ئه‌وه‌ نه‌وانه به‌هۆی چه‌ند هۆکاریک که په‌یوه‌سته به‌ جیاوازییه‌کانی ته‌مه‌نه‌وه، چونکه نه‌وه‌ی گه‌نج باوه‌ری به‌ جو‌له‌ی زۆر و خیرایی له‌ جیبه‌جیکردنی کار و نوێکردنه‌وه و رۆیشتن له‌گه‌ل رۆحی چاخه‌که هه‌یه، که‌چی گه‌وره‌کان جو‌له‌یان هیواشه و که‌متر خیران، ئه‌وان باوه‌ریان به‌ نوێکردنه‌وه و رۆیشتن له‌گه‌ل رۆحی چاخه‌که نییه، به‌لکو باوه‌ریان به‌ پاریزگاریکردنی دۆخی پینشو و ده‌ستگرتن به‌ رابردو و گرنگیدان به‌ ورده‌کاری و رۆحییه‌ته‌که‌ی هه‌یه. جگه له‌وانه‌ش هزر و پره‌نسییه‌کانی گه‌نجه‌کان له‌وه‌ی که تاییه‌ته به‌ هاریکاری و په‌رخنه‌ی خودی و ئارامی و هه‌ناسه‌ درێژی و هه‌ماسه‌ت و کۆشش و به‌خشین و وروژاندن جیاوازه له‌گه‌ل ئه‌وانه‌ی که به‌سه‌لا‌چو و ته‌مه‌ن ناوه‌نده‌کان ده‌ستی پینوه‌ده‌گرن (الحسن، ۲۰۰۵، ۴۵). زۆرجار به‌ سه‌پاندنی هیژ و ده‌سه‌لاتی توێژیک به‌سه‌ر توێژه‌که‌ی

تر كۆتايى ديت، ئەو سەپاندەش وا دەكات چينه به هيزهكه ههژمون و حوكمى خۆى بهسەر كۆمه‌لگا بسەپينيت به پيى ويستى و ئارهزوى خۆى (Mannheim, 1981: 297).

۱-۳ ميكانيزم و ريگاكانى به‌شدارى سياسى:

چەندىن ميكانيزمى جياجيا هەن بۆ به‌شدارى لاوان لە دامەزراوه جياجياكاندا:

يه‌كه‌م: به‌شدارى لاوان و گەنجان لە ريگاى دامەزراوه فه‌رميه‌كان: لاوان لەناو دامەزراوه فه‌رميه‌كاندا به‌شدار دەبن و به‌شيك دەبن لە پرۆسه‌ى برياردان و به‌شداربونى كارا، كاتيك كه بونىكى راسته‌قينه‌يان به‌شيوه‌ى دروست هه‌بیت.

دوهم: به‌شداريكردن لە ريگاى حزبە سياسيه‌كان: حزبە سياسيه‌كان به‌شيكى گرینگى پرۆسه‌ى سياسى پيكدەهينن، بۆيه لاوان لە ريگه‌ى بون به ئەندامبونيان دەتوانن به‌شداريه‌كى كارايان هه‌بیت لە پرۆسه‌ى سياسيدا، به تايبه‌ت ئەگەر به‌شداريينان لە ئاستى بالا‌دا بیت و به‌شداربن لە بريارى سياسيدا.

سێهەم: به‌شداريكردن لە ريگه‌ى ريكخراوه‌كانى گەنجان و لاوان و ريكخراوه‌كانى كۆمه‌لگه‌ى مه‌ده‌نى: ريكخراوه‌كان به‌شيكى گرینگى پيکهاته‌ى سياسى پيكدەهينن، چونكه ئەوان پردى دروستكردى په‌يوه‌ندىن لە نيوان لاوان و ده‌سه‌لاتى سياسيدا، بۆيه بون و كاريگه‌ريان لەناو ئەم ريكخراوه‌دا دەتوانن به‌شداربن لە پرۆسه‌ى سياسى و سيسته‌مى سياسيدا. ئەم ميكانيزمه به‌شيكى گرینگى گروهى فشاره بۆ سەر ده‌سه‌لاتى سياسى و جيه‌جيه‌كردى خواست و داواكاريه‌كانيان.

چوارهم: به‌شداريكردن لە ده‌نگدان لە كاتى هه‌لبژاردنه‌كاندا: لە ريگه‌ى پرۆسه‌ى هه‌لبژاردنه‌وه دەتوانن كاريگه‌رى به‌هيزيان لە گۆرپى سيسته‌مى سياسيدا هه‌بیت، به‌جۆرىك سندوقه‌كانى ده‌نگدان ميكانيزمىكى دروستن بۆ خۆسه‌لماندن و بونيان و ددانپيدانيان.

سه‌باره‌ت به‌ جۆره‌كانى به‌شدارى سياسى لە كۆمه‌لگه‌ مرۆپيه‌كان، تيگه‌يشتنى هه‌مه‌چه‌شن هه‌يه، هه‌رچه‌نده‌ له كۆمه‌لگه‌ى ديموكراتيكا مافى هاوولاتيانه كه به‌شدارى سياسى بكەن، به‌لام ريژه واقيعيه‌كه‌ى به‌شدارى له كۆمه‌لگه‌يه‌كه‌وه بۆ كۆمه‌لگه‌يه‌كى تر جياوازه، ده‌شتوانين به‌شدارى بكه‌ينه دو ده‌سته‌وه:

۱- به‌شداريه‌كى ئاسايى: به‌شدارى له هه‌لبژاردنه‌كان و ده‌نگدان، و به‌شدارى له پارتە سياسيه‌كان و ملمانپى سياسيدا.

۲- به‌شداريكردى نا‌ئاسايى: به‌شدارى له بزوتنه‌وه كۆمه‌لايه‌تبه‌كان، چالاكيه سياسيه پاديكاله‌كان و شو‌رشد (صبور، ۱۳۸۱: ۱۴۰).

به‌شداری سیاسی له ههریمی کوردستاندا به‌شدارییه‌کی فره‌یه، به‌جۆریک لاوان له رێگه‌ی سندوقی ده‌نگدانه‌وه نوینه‌رانی خۆی هه‌لده‌بژیریت. لاوان له‌ناو حیزبه‌سیاسیه‌کان به‌شدار ده‌بن له پرۆسه‌ی سیاسیدا ئه‌و کاته‌ی توانیان سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست به‌ینن، ئه‌گه‌رنا موماره‌سه‌ی پرۆسه‌ی ئۆپۆزسیۆنبونی خۆیان ده‌کهن. هه‌روه‌ها چه‌ندین سه‌ندیکا و کۆمه‌له‌ی پیشه‌یی و رێکخراوه‌کانی گه‌نجان و لاوان له ههریمی کوردستاندا هه‌ن که ئه‌ندامه‌کانیان که‌م تا زۆر له پرۆسه‌ی سیاسیدا به‌شدارن و پێداگری له‌سه‌ر مافی گروپه‌کانیان ده‌کهن. دامه‌زراوه‌ میدیاییه‌کانیش به‌ پێی ستراتیژی خۆیان به‌شدارن ده‌کهن له پرۆسه‌ و روداوه‌ سیاسیه‌کان و به‌رفراوانکردنی فه‌زای گشتی و سیاسی کۆمه‌له‌گه‌دا. هه‌ر کۆمه‌له‌گه‌یه‌کیش لاوانی تاییه‌ت به‌خۆی هه‌یه‌ جۆریتی و چه‌ندیتیه‌که‌ی جیا به‌ له‌ لاوانی هه‌ر کۆمه‌له‌گه‌یه‌کی تر به‌گۆیره‌ی جۆراو جۆریتی کۆمه‌له‌گه‌کان. په‌یوه‌ندی نیوان لاوان له‌ناو کۆمه‌له‌گه‌دا به‌شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی به‌دو دامه‌زراوه‌دا تیده‌په‌ریت، که بریتین له دامه‌زراوه‌ی خیزان و دامه‌زراوه‌ی په‌وه‌رده، ئه‌وانه‌ش له‌لایه‌ن کۆمه‌له‌گه‌وه‌ جوارچیوه‌یان بۆ داده‌نریت، هه‌روه‌ها مافه‌کانیان و ئه‌رکه‌کانیان بۆ دیاریده‌کری، به‌گۆیره‌ی ئه‌م دوانه‌ش کۆمه‌له‌یه‌تیونی تاک دیته‌دی، به‌مه‌ش لاوان ده‌بنه‌ هیزی گۆرانی کۆمه‌له‌گه‌یی، چونکه لاوان زۆرتین خه‌ون و ئامانجیان له‌کۆمه‌له‌گه‌ هه‌یه، زۆر زیاتر ئاماده‌ی قبۆلی گۆران دوه‌اوته‌ریبی و گونجانیان له‌گه‌ل گۆرانکارییه‌کان هه‌یه، به‌ شیوه‌یه‌کی نه‌رم و هه‌منانه، هه‌روه‌ها گه‌رموگور و زیندویتی و چالاکي بیر و بزاونیان هه‌یه.

به‌شیوه‌یه‌کی گشتی به‌گه‌رانه‌وه بۆ پاشخانه‌ تێورییه‌کان و ژيانمان له کۆمه‌له‌گه‌ی لیتویژراو ده‌توانین قه‌یرانه‌کانی لاوان بۆ سه‌ی گروپ دابه‌ش بکه‌ین:

یه‌که‌م: قه‌یرانه‌ گشتیه‌کان که په‌یوه‌ندی به‌ ته‌مه‌ن و قۆناغی تاییه‌ت له‌ گه‌شه‌سه‌ندنی تاکه‌وه‌ نییه‌ و ئه‌شی له‌ هه‌ر قه‌یرانی‌دا له‌ ئاستی که‌سی و له‌ پێودانگی کۆمه‌له‌یه‌تی رۆبده‌ت.

دوهم: ئه‌و قه‌یرانه‌ی که په‌یوه‌سته‌ به‌ کات و قۆناغی دیاریکراوه‌وه، له‌م نیوانه‌دا قه‌یرانه‌کانی قۆناغی لاوی بایه‌خیکی زۆری هه‌یه‌ و له‌ زۆربه‌ی توێژینه‌وه‌ سایکۆلۆژییه‌کان جه‌ختی له‌سه‌ر کراوه‌ته‌وه.

سێیه‌م: ئه‌و خاله‌ی شایسته‌ی سه‌رنج لێدانه‌ به‌شیوه‌یه‌کی گشتی بایه‌خی قۆناغی لاوی و رۆلی کاریگه‌ر و رونی لاوان و هۆشیاری و وزه‌یان، قه‌یرانه‌ فیکری و زه‌ینییه‌کانیان بۆ ته‌واوی کۆمه‌له‌گا په‌خش ده‌کات و قه‌یرانه‌ گشتیه‌کان به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو له‌ نیو لاوان رهنگ ده‌داته‌وه. له‌م روه‌وه، نه‌وه‌ی لاو له‌م بواره‌دا پێویسته‌ سه‌نته‌ری بایه‌خدان بیت به‌و تێروانین و پرسانه‌.

٤. لایه‌نی مه‌یدانیی توژیینه‌وه‌که**١.٤ میتودۆلۆژیای توژیینه‌وه‌که**

- میتودی توژیینه‌وه‌که: میتودی به‌کارهاتو له‌م توژیینه‌وه‌یه بریتییه له میتودی پوپیوی کۆمه‌لایه‌تی له ریگه‌ی نمونه‌وه، ئاشکرایه جۆری توژیینه‌وه‌که، جۆری میتودی توژیینه‌وه‌که ده‌ستنیشان ده‌کات، ئەم توژیینه‌وه‌ش له‌م پوه‌وه میتوده‌که‌ی هه‌لبژێردراوه.

- کۆمه‌لگه‌ی توژیینه‌وه‌که: کۆمه‌لگه‌ی ئەم توژیینه‌وه‌یه بریتییه له زانکۆ و په‌یمانگه‌کانی شاری هه‌ولێر.

- نمونه‌ی توژیینه‌وه‌که: نمونه‌ی توژیینه‌وه‌که بریتییه له قوتابیانی په‌یمانگا و زانکۆکان له هه‌مو قوناغه‌کان، که هه‌ولدراره (٢٠١) یه‌که به‌شیوه‌ی هه‌رهمه‌کی ساده و هه‌رگیردریته.

پرسیاره گشتیه‌کان:

یه‌که‌م: په‌گه‌ز: وه‌ک له خشته‌ی (١) بۆمان ده‌رده‌که‌ویته که په‌گه‌زی نێر %٥١.٧ یان پیکه‌هیناوه و مئ %٧.٣-ی توژیینه‌وه‌که یان پیکه‌هیناوه.

خشته‌ی ژماره (١) په‌گه‌زی نمونه‌ی توژیینه‌وه‌که ده‌خاته‌رو

په‌گه‌ز		
په‌گه‌ز	په‌گه‌ز به ژماره	په‌گه‌ز به سه‌دی (%)
نێر	97	47.3
مئ	104	51.7
کۆی گشتی	201	%100

دوهم: ته‌مه‌ن:

هه‌روه‌ها سه‌باره‌ت به ته‌مه‌ن وه‌کو گۆراو؛ به‌پیی زانیارییه به‌ده‌سته‌تاه‌وه‌کانی خشته‌ی (٢)؛ ئەوانه‌ی ته‌مه‌نیان له‌نیوان ١٨ تا ٢٢ سالی‌دایه، (%٦٥.٧) زۆرترین نمونه‌ی توژیینه‌وه‌ پیکه‌هینن. له په‌گه‌ندی دوهمدا ئەوانه‌ن که ته‌مه‌نیان له نیوان ٢٣ تا ٢٧ سالی‌دان په‌گه‌زی (%٢٥.٩) ی پیکه‌هینن. له په‌گه‌ندی سینییه‌میش ئەوانه‌ن که

تەمەنیان لە نیوان ۲۸ تا ۳۳ سالیان کە ریزەیی (۴%) پیکدەهینن. بە ریزەییەکی کەمتر لە وانیش ۳۳ تا ۳۷ سالیان کە ریزەیی (۲.۵%) پیکدەهینن، کەمترین ریزەش بریتییە لە تەمەنی ۳۸ تا ۴۲ سالی ریزەیی (۲%) پیکدەهینن. لە ئەنجامی تووژینهوهکە بۆمان دەردەکهوێت کە زۆرترین نمونەیی تووژینهوه کە ئەو کەسانەن کە لە تەمەنی (۱۸ تا ۲۲) سالیان.

خشتهی ژماره (۲) تەمەنی نمونەیی تووژینهوهکە دەخاتەرو

تەمەن		
تەمەن	ریژە بە ژماره	ریژە بە سەدی (%)
(۲۲ تا ۲۸)	132	65.7
(۲۷ تا ۳۳)	52	25.9
(۳۲ تا ۳۸)	8	4.0
(۳۷ تا ۴۳)	5	2.5
(۴۲ تا ۴۸)	4	2.0
کۆی گشتی	201	%100

سێیهەم: جۆری خویندن

هەر وهه سەبارەت بە گۆراوی ئاستی خویندن؛ بە پێی خشتهی (۳) دەرکەوتوه کە زۆرترین ئەوانەیی بەشداری تووژینهوهکەیان کردوه قوتابی زانکون، کە (۹۳.۵%) پیکدەهینن، ئاستی قوتابی پەیمانگە بە ریزەیی دوهم دیت کە بریتییە لە (۵%)، ئاستی سێیهەم بریتییە لە قوتابیانی خویندنی بالا بریتیین لە (۱.۵%).

خشتهی ژماره (۳) ئاستی خویندنی نمونەیی تووژینهوهکە دەخاتەرو

ئاستی خویندن		
ئاستی خویندن	ریژە بە ژماره	ریژە بە سەدی (%)
قوتابی پەیمانگە	10	5.0

1.5	3	قوتابی خویندنی بالا
93.5	188	قوتابی زانکو
%100	201	کوی گشتی

چوارهم: باری کومه لایه تی

له لایه کی دیکه وه په یوه ست به گورای باری کومه لایه تی له خشته ی (٤) دهرکه وتوه که؛ به رزترین به شداربو، ئەو که سانه ن که سه لتن بریتیه له (%٨٩.٦)، ههروهها (%١٠.٤) ی به شداربوانیش چونه ته ناو ژیانى هاوسه رگیریه وه.

خشته ی ژماره (٤) باری کومه لایه تی نمونه ی تووژینه وه که دهخاته رو

باری کومه لایه تی		
باری کومه لایه تی	ریشه به ژماره	ریشه به سهدی (%)
خیزاندار	18	9.0
سه لت	183	91.0
کوی گشتی	201	%100

پینجه م: باری ئابوری

له لایه کی دیکه سه باره ت به گورای باری ئابوری؛ به پپی زانیاریه به ده ستهاتوه کانی خشته ی (٥)، ئەوانه ی که به شداربون به ریشه ی (%٦٣.٧) مامناوه ندبون، ههروهها به پپی تووژینه وه که (%٢٢.٩) ئەو که سانه بون که بارودوخیان باش بو. نزمتر له م ریشه ی ئەوانه ن که بارودوخیان خراپه که بریتین له ریشه ی (%١٠.٤). نزمتر له و ریشه ی ئەوانه که بارودوخى ئابوریه ن زور خراپه که بریتین له ریشه ی (%٣.٥). نزمترین ئاستی ئابوری که زور باشه بریتین له ریشه ی (%٢.٥) نمونه ی تووژینه وه.

خشتهی ژماره (5) باری ئابوری نمونهی توپزینهوهکه دهخاتهپرو

باری ئابوری		
باری ئابوری	رێژه به ژماره	رێژه به سهدی (%)
زۆرباش	5	2.5
باش	46	22.9
مامناوهند	121	60.2
خراپ	18	9.0
زۆر خراپ	11	5.5
کۆی گشتی	201	%100

شهشه م: شوینی نیشته جیبون

سهبارهت به گۆپاوی شوینی نیشته جیبون له خشتهی (6) دهركه وتوه كه؛ ناو شاری ههولیر زۆرتیرین به شداربوی توپزینهوهکه مان پیکدههینیت که بریتیه له رێژهی (%67.2)، دوهمیش بریتیه له دانیشتوانی شاروچکهکان که رێژهکهی بریتیه له (%21.4). سییهمیش دانیشتوانی گوندهکان که له ناو شاری ههولیر دهخوین بریتیه له (%10) و رێژهی دانیشتوانی شارهدیهکانیش بریتین له (%1.5).

خشتهی ژماره (6) شوینی نیشته جیبونی نمونهی توپزینهوهکه دهخاتهپرو

شوینی نیشته جیبون		
شوینی نیشته جیبون	رێژه به ژماره	رێژه به سهدی (%)
شارهدی	3	1.5
شاروچکه	43	21.4
گوند	20	10.0
ناوشاری ههولیر	135	67.2
کۆی گشتی	201	%100

حهوته م: نهته وه

سه ره رای ئه وه ش، سه بارهت به گورای نهته وه له خسته ی (۷) بۆمان ده رکه وتوه که زۆرتین به شداربوانی نمونه ی توژیینه وه که له نهته وه ی کورد پیکهاتوه، که (۹۷٪) یه، کلدۆ ئاشوری (۰.۵٪) پیکدههینن، تورکمان (۲.۵٪) پیکدههینن.

خسته ی ژماره (۷) نهته وه ی نمونه ی توژیینه وه که دهخاته پرو

نهته وه		
نهته وه	پژده به ژماره	پژده به سه دی (%)
تورکمان	5	2.5
کلدۆ ئاشوری	1	.5
کورد	195	97.0
کۆی گشتی	201	%100

هه شته م: ئابین

ههروه ها سه بارهت به گورای ئابین له خسته ی (۸) بۆمان ده رکه وتوه که موسلمان (۹۷.۵٪) به شداربوانی توژیینه وه که پیکدههینن. مه سیحی (۰.۵٪) ی ئه نامانی توژیینه وه که پیکدههینن. کاکه بی پژده ی (۱.۵٪) پیکدههینن. هی دیکه ش بریتیه له (۰.۵٪).

خسته ی ژماره (۸) ئابینی نمونه ی توژیینه وه که دهخاته پرو

ئابین		
ئابین	پژده به ژماره	پژده به سه دی (%)
کاکه بی	3	1.5
مه سیحی	1	.5
موسلمان	196	97.5
هی دیکه	1	.5
کۆی گشتی	201	%100

زانارییه تاییه تییه کان

یه کهم: رههندی په ره پیدانی توانا مروییه کان:

له م رههندهدا سی پرسیار خراونه ته رو، یه که میان؛ پوژانه هه ولده دیت کتیب بخوینیتیه وه، له وه لامدا (۵۵.۷٪) دهلی (به لی) و له (۲۰.۹٪) (درفه تم نییه) و ریژه یی (۲۳.۴٪) به (نه خیر) وه لامیدا وه ته وه. له به ره وه ی نمونه ی توژیینه وه که مان قوتابیانی زانکون و کومه لگه ی توژیینه وه که ش زانکو و په یمانگه کانی ناو سه نته ری شاری هه ولیره، ده بو ریژه ی خویندنه وه زور زیاتر بیت، ئەمه دهرخه ری ئەو راستیییه یه که خوینته ری کتیب له ناو زانکو و په یمانگه کان به به هیز نابیندریت. دوه میان؛ ئایا ته ماشای فیلم ده که ییت؟ له وه لامدا (۶۵.۷٪) دهلی (به لی) و له (۱۱.۴٪) (درفه تم نییه) و ریژه یی (۲۲.۹٪) به (نه خیر) وه لامیدا وه ته وه. فیلم به شیکه له سانانی مه عریفی و خستنه روی میژو و جوگرافیا و کولتوری کومه لگه کان، بویه ته ماشاکردن و به هه ند وهرگرتنی به شیکه له به ربونه وه ی توانا مروییه کان. سینیهم؛ ئایا گو ی له گورانی و میوزیک ده گریته؟ له وه لامدا (۷۲.۶٪) دهلی (به لی) و له (۵.۵٪) (درفه تم نییه) و ریژه یی (۲۱.۹٪) به (نه خیر) وه لامیدا وه ته وه.

خشته ی (۹) رههندی په ره پیدانی توانا مروییه کانی نمونه ی توژیینه وه که ده خاته پرو

نه خیر		درفه تم نییه		به لی		رههندی په ره پیدانی توانا مروییه کان
%	ژ	%	ژ	%	ژ	
23.4	47	20.9	42	55.7	112	ئایا پوژانه هه ولده دیت کتیب بخوینیتیه وه؟
22.9	46	11.4	23	65.7	132	ئایا ته ماشای فیلم ده که ییت؟
21.9	44	5.5	11	72.6	146	ئایا گو ی له گورانی و میوزیک ده گریته؟

دوهم: رههندی به شداربونی سیاسی

له م رههندهدا دو پرسیار سهره کی خراونه ته رو، که په یوه ندیارن به ئەندامبون له ریخراوه کان و حزبه سیاسییه کان. پرسیار یه کهم؛ ئایا ئەندامی له ریخراویکی تاییه ته به (قوتابیانی خویندکاران) یان لاوان؟ له وه لامدا (۱۷.۴٪)

دهلی (بهلی) به لام ریژهی (۸۲.۶٪) به (نهخیر) وهلامیداوهتهوه. ریژهی ئەندام نه‌بون زۆر به‌رزه و مانایه‌کی جیاوازی ههیه، جوړیک له بی متمانه‌یی و باوه‌پنه‌بون به کارکردنی ریخراوه‌کان ده‌ببندریت. دوهم؛ ئایا ئەندامی حزبیکی سیاسی هه‌ریمی کوردستانی؟ له وه‌لامدا ریژهی (۲۹.۴٪) به (بهلی) وه‌لامیانداوهتهوه و ریژهی (۷۰.۶٪) به (نهخیر) وه‌لامیانداوهتهوه. لی‌ره‌شدا ریژه‌که به‌رزه و جیگای هه‌لوێسته‌کردنه، له‌م دۆخه‌دا باوه‌پبون و ئەندامبون له‌ناو حزبه سیاسییه‌کان که‌مه و له ئاستی داخوایی لاواندا نییه، دیاره باوه‌ربون و کارکردن له‌گه‌ل حزبه سیاسییه‌کان لای لاوان په‌سه‌ندکراو نییه.

خشته‌ی (۱۰) په‌هه‌ندی به‌شداربونی سیاسی نمونه‌ی توێژینه‌وه‌که ده‌خاته‌پرو

نه‌خیر		به‌لی		په‌هه‌ندی به‌شداربونی سیاسی
%	ژ	%	ژ	
82.6	16 6	17. 4	35	ئایا ئەندامی له ریخراویکی تایبهت به (قوتابیان و خوێندکاران) یان لاوان و لاوان؟
70.6	14 2	29. 4	59	ئایا ئەندامی حزبیکی سیاسی هه‌ریمی کوردستانی؟

سێیه‌م: په‌هه‌ندی به‌شداري ئافره‌تان

یه‌که‌م؛ ئایا لات گرینگه ئافره‌تانیش خۆیان بۆ پرۆسه‌ی سیاسی بپالێون و به‌شداري سه‌ره‌کی بن؟ له وه‌لامدا ریژهی (۶۱.۲٪) به (به‌لی) و (۲۶.۴٪) ییش (لام گرینگ نییه) و (۱۲.۴٪) ییش به (نه‌خیر) وه‌لامیانداوهتهوه. دوهم؛ ئایا حزبه سیاسییه‌کان ده‌رفه‌تی خۆپالوتن به یه‌کسانی بۆ هه‌ر دو په‌گه‌ز ده‌په‌خسین؟ له وه‌لامدا ریژهی (40.8%) به (به‌لی) و (۲۶.۹%) ییش (لام گرینگ نییه) و (۳۲.۳٪) ییش به (نه‌خیر) وه‌لامیانداوهتهوه. تانیستاش بیره‌کردنه‌وه‌ی تاکه‌کان بۆ کارکردنی ئافره‌تان له‌ناو کایه‌یی سیاسیدا به به‌هیزی ناببندریت و به‌هه‌ند وه‌رنه‌گیراوه، ئەمه‌ش په‌یوه‌ندیاره به کاریگه‌ری ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و کولتوری له‌سه‌ر لاوان، که جوړیک له خۆ پاریزی و په‌یوه‌ستبون به دابونه‌ریته‌کان تیندا په‌نگیداوهتهوه.

خشتهی (۱۱) رههندی بهشداربونی ئافرهتان دهخاته پرو

نهخیر		لام گرنگ نییه		بهلی		رههندی بهشدارى ئافرهتان
%	ژ	%	ژ	%	ژ	
12.4	25	26.4	53	61.2	123	ئایا لات گرینگه ئافرهتانیخ خویمان بۆ پرۆسهی سیاسی بپالیون و بهشدارى سهرهکی بن؟
32.3	65	26.9	54	40.8	82	ئایا حزبه سیاسیهکان دهرهتی خوپالوتن به یهکسانی بۆ ههر دو رهگهز دهرهخسینن؟

چوارهم: رههندی ریکخراوهکانی کۆمهلگهی مهدهنی

له رههندی کۆمهلگهی مهدهنیدا دو پرسیار خراونهته پرو، یهکه م؛ ئایا تا ئیستا بهشداریت له خویشاندا کردوه؟ له وهلامدا (۸۰.۶٪) به (نهخیر) وهلامیدا وهته وه، (۱۱.۹٪) به (بهلی) و (۷.۵٪) به بهلامه وه گرینگ نییه وهلامیدا وهته وه. دوهم؛ ئایا بهشداریی چالاکیهکانی ریکخراوهکانی کۆمهلگهی مهدهنی دهکهیت؟ له وهلامدا (۶۳.۲٪) به (نهخیر) وهلامیدا وهته وه، (۱۶.۴٪) به (بهلی) و (۲۰.۴٪) به بهلامه وه گرینگ نییه وهلامیدا وهته وه.

بهشدارى نهکردن له چالاکیهکانی ریکخراوهکانی کۆمهلگهی مهدهنی دهگه پیتته وه بۆ لاوازی ئەدای کارای ریکخراوهکان و له لایهکی دیکه وه پابه ندبونی توندی کۆمهلگهی کوردستان به نۆرم و نه ریتی کۆمه لایه تی و سنوردارکردنی ئازادییهکانی تاک له دامه زراوهی خیزاندا و به ریه ککه وتتی ئاراستهکانی بیرکردنه وهی ههر دو جیلی کۆن و نوێ و سیسته می سیاسی، ههروه ها که مئه زمونی ریه رانی ریکخراوهکانی کۆمه لگهی مهدهنی له ئاست تیگه یشتن له پره نسپیهکانی کارکردنی ریکخراوهی، کارنامه ی دامه زراوهکانی کۆمه لگهی مهدهنی له چوارچیه وهی کی سنورداردا قه تیس بوه و نه یه توانیوه کاریگه ر بیت.

خشتهی (۱۲) رههندی ریکخراوهکانی کومه لگهی مهدهنی دهخاته پرو

نهخیر		لام گرنگ نییه		بهلی		رههندی ریکخراوهکانی کومه لگهی مهدهنی
%	ژ	%	ژ	%	ژ	
80.6	162	7.5	15	11.9	24	ئایا تا ئیستا به شداریت له خۆپیشاناندا کردوه؟
63.2	127	20.4	41	16.4	33	ئایا به شداریی چالاکییهکانی ریکخراوهکانی کومه لگهی مهدهنی دهکەیت؟

پینجه م: رههندی به شداریکردن له ههلبژاردن

له رههندی به شداریکردن له ههلبژاردندا، چهندین پرسیار خراونه ته پرو، یه که م؛ ئایا له ههلبژاردنی پیشوی په رله مانی کوردستان (له سالی ۲۰۱۸) دا به شداری بویت؟ له وهلامدا (۴۷.۳٪) به (نهخیر) و (۳۶.۳٪) به (بهلی) و (۱۶.۴٪) به ته مهنم دهره تی پینه داوم وهلامدراوه ته وه. ریزهی به شداری نه کردنی لاوان زور به رزه و جوړیک له بئ متمانیی یان به هه ند وهرنه گرتنی لاوان ده بیندریت به رانه بر شیوازی به شداریکردن. دوهم؛ ئایا ئه گهر ئه مسال ههلبژاردنی په رله مانی کوردستان بکریت، به شدار ده بییت؟ له وهلامدا (۵۸.۲٪) به (بهلی) و (۲۳.۴٪) به (نهخیر) و (۱۸.۴٪) به (بریارم نه داوه) وهلامیداوه ته وه. ریزهی ئاماده سازی بو به شداریکردن به رز ده بیندریت، به لام له گهل ئه وه شدا ئه وانیه بریاریان نه داوه رهنگه به پیی دوخه که بریاره که یان گوړانکاری به سه ردا بییت. سییه م؛ ئایا له دهنگدان به و لیست و که سه ی که پیتدابو په شیمانیت؟ له وهلامدا ریزهی (۴۴.۸٪) به (نهخیر) و (۳۹.۸٪) به (نازانم) و (۱۵.۴٪) به (بهلی) وهلامیداوه ته وه. چواره م؛ ئه گهر به شداری دهنگدان بکهیت، ئایا دهنگ به لاویکی به توانا ده دهیت؟ له وهلامدا (۶۷.۲٪) به (بهلی) و (۲۴.۹٪) به (هیشتا بریارم نه داوه) و (۸٪) به (نهخیر) وهلامیداوه ته وه. خودی به هیزی به شداریکردنی لاوان و متمانه بونیان به نوینه رایه تیکردنی لاوان له م ئه نجامه وه ده بیندریت.

خشتهی (١٣) پههندی بهشداريکردن له ههلبژاردنی نمونهی تووژینهوهکه دهخاتهرو

پههندی بهشداريکردن له ههلبژاردن		بهلی		تهمن دهرفهتی پی نهدام		نهخیر	
٪	ژ	٪	ژ	٪	ژ	٪	ژ
ئایا له ههلبژاردنی پیشوی پههلهمانی کوردستان (له سالی ٢٠١٨)دا بهشداربویت؟		36.3	73	16.4	33	47.3	95
ئایا ئهگهه ئههسال ههلبژاردنی پههلهمانی کوردستان بکریته، بهشدار دهبیته؟		58.2	117	18.4	37	23.4	47
ئایا له دهنگدانته بهو لیسته و کهسهی که پیتدابو پهشیمانیت؟		15.4	31	39.8	80	4.8	9.0
ئهگهه بهشداریه دهنگدان بکهیت، ئایا دهنگ به لویکی بهتوانا دهدهیت؟		67.2	135	8	16	24.9	50

شهشههه: پهههندی میکانیزمی ههلبژاردن

یهکههه؛ ههچ زانیارییهکهته ههیه لهسهه ههلبژاردن به لیستهی یهکه بازنهیی و فره بازنهیی؟ له وهلامدا (٥٣.٢) به (نهخیر) و (٢٥.٩٪) به (کهمیکه زانیاریه ههیه) و (٢٠.٩٪) به (بهلی) وهلامیداوهتهوه. دوهم؛ لهگهه لههدهایت که ههلبژاردنی پههلهمانی کوردستان فره بازنه بیته؟ له وهلامدا (٦٠.٧٪) به (ههچ زانیاریه لهسههه بابتهکه نییه) و (٢٢.٤٪) به (بهلی) و (١٦.٩٪) به (نهخیر) وهلامیداوهتهوه. بهداخهوه بهرزی پیرههی نهبونی زانیاری

ورد له سهر ههلبژاردنی فره بازنهیی و لیکهوته و دهرهاویشته سیاسی و کومه لایه تیبه کانی جیگای تیرامان و وردبونهویه، که به شیکی په یوه سته به بهه ند وهرنه گرتنی خودی بابه ته که و به شیکیشی ده گه پرته وه بو بلاونه کردنه وهی زانیاری ورد له سهر ههلبژاردنی فره بازنهیی.

خشته ی (14) په هندی میکانیزی ههلبژاردن دهخاته پرو

نه خیر		که مینک زانیاریم ههیه		به لئی		په هندی پیکخواوه کانی کومه لگهی مه دهنی
%	ژ	%	ژ	%	ژ	
53.2	107	25.9	52	20.9	42	هیچ زانیاریهکت ههیه له سهر ههلبژاردن به لیستی یهک بازنهیی و فره بازنهیی؟
16.9	34	60.7	122	22.4	45	له گه ل ئه وه دایت که ههلبژاردنی په رله مانی کوردستان فره بازنه بیت؟

حه وته م: په هندی کومه لایه تی

له په هندی کومه لایه تیدا، چه ندین پرساری سهره کی خراونه ته پرو، یه که م؛ ئه گهر ههلبژاردنی په رله مانی کوردستان فره بازنه بیت، ئایا خیل و عه شیرهت زیاتر دهرده که ون؟ له وه لامدا (۶۲.۲٪) به (زانیاریم له سهر بابه ته که نییه) و (۲۷.۴٪) به (به لئی) و (۱۰.۵٪) به (نه خیر) وه لامیاند اوته وه. لیره دا بۆمان دهرده که ویت که لیکهوته دهرهاویشته کانی فره بازنهیی بو لاوان له بواری کومه لایه تیدا پون نییه، بویه شه زۆرتینیان (زانیاریم له سهر بابه ته که نییه) ههلبژاردوه، ئه مه جیگهی پرسیاره، چونکه زۆربه ی حزبه سیاسییه کان له ههلبژاردنی فره بازنه بییدا پشتیان به دیاریکردنی نوینه رانی خیل و عه شیره ته جیا جیاکان و هونه رمه ندان و پۆژنامه نوسان ده به ست له دیاریکردنی کاندیدانیاندا. دوه م؛ ئایا له ههلبژاردنی لیستی کراوه دا، که متر که سانی پسپۆر و شاره زا دهرده که ون؟ له وه لامدا (۶۰.۲٪) به (زانیاریم له سهر بابه ته که نییه)، و به (۲۹.۹٪) به (به لئی) و (۱۰٪) یش به (نه خیر) وه لامیدا وه ته وه. سیه م؛ ئایا له ههلبژاردنی کراوه یی فره بازنه ییدا؛ ئینتیمابون بو خیل زیاتر ده کات؟ له وه لامدا پیژه ی (۶۴.۷٪) به (زانیاریم له سهر بابه ته که نییه)، و به (۲۱.۹٪) به (به لئی) و

(۱۳.۴٪) یش به (نهخیر) وه لامیداوه ته وه. چوارهم؛ ئایا دهنگ بهو کهسه دهدهیت که نوینه رایه تی عه شیره ته کهت، خیله کهت یان خیزانه کهت دهکات؟ له وه لامدا ریژه ی (۳۸.۸٪) به (هیشتا بریارم نه داوه) و (۳۲.۳٪) به (نهخیر) و (۲۸.۹٪) به (به لئ) وه لامیاند اوه ته وه. ئایا دهنگ بهو لاه دهدهیت که له ناو عه شیره ته کهت یان خیله کهت دیاریکراوه؟ له وه لامدا ریژه ی (۳۷.۸٪) به (هیشتا بریارم نه داوه) و (۳۳.۳٪) به (نهخیر) و (۲۸.۹٪) به (به لئ) وه لامیاند اوه ته وه.

هه لبراردنی فره بازنه یی بو کومه لگه کانی روژه لاتی ناوه پراست و به تایبته بو عیراق و هه ریمی کوردستان پرۆسه یه کی ئالۆز و نارونه، چونکه زیاتر له فره بازنه ییدا نوینته رانی گروه ئایینی و مه زه به ی و ئیتنیکی و عه شیرته و خیله کان دهرده که ون و کاریگه ری ناوچه گه رییان له سه ر ده بیته، بویه دهره اویشته و لیکه وته کانی فره بازنه یی له بواری مملانی مه زه به ی و کومه لایه تییدا زیاتر په رده سینته و بنه مایی ئیتیمابون بو مه زه به و خیل و عه شیرته به گه ر ده خاته وه.

خشته ی (۱۵) په هه ندی په ره پیدانی توانا مروییه کان ده خاته پرو

نهخیر		زانیاریم له سه ر بابه ته که نیه		به لئ		په هه ندی په ره پیدانی توانا مروییه کان
%	ژ	%	ژ	%	ژ	
10.5	21	62.2	125	27.4	55	ئه گه ر هه لبراردنی په ره مانی کوردستان فره بازنه بیته، ئایا خیل و عه شیرته زیاتر دهرده که ون؟
10.0	20	60.2	121	29.9	60	ئایا له هه لبراردنی لیستی کراوه دا، که متر کهسانی پسپور و شاره زا دهرده که ون؟
13.4	27	64.7	130	21.9	44	ئایا له هه لبراردنی کراوه یی فره بازنه ییدا؛ ئیتیمابون بو خیل زیاتر دهکات؟
نهخیر		هیشتا بریارم نه داوه		به لئ		ئایا دهنگ بهو کهسه دهدهیت که نوینه رایه تی عه شیره ته کهت، خیله کهت یان خیزانه کهت دهکات؟
%	ژ	%	ژ	%	ژ	

32.3	65	38.8	78	28.9	58	
33.3	67	37.8	76	28.9	58	ئایا دهنگ بهو لاره دهدهیت که له ناو عهشیره ته که ت یان خیله که ت دیاریکراوه؟

هه شته م: ره هه ندی به ها دیموکراسییه کان

له ره هه ندی به های دیموکراسیدا، چه ندين پرسىارى جىاجىا خراوه ته رو، که بریتین له؛ یه که م: ئایا دهنگ بهو که سه دهدهیت که حزبه که ت بوى دیاری کردویت؟ له وه لامدا ریژه ی (35.3%) به (هیشتا بریارم نه داوه) و (33.8%) به (به لئ) و (30.8%) به (نه خیر) وه لامیانداهه وه. دوهم؛ ئایا باوه رت به ده رنه نجامه کانی پرۆسه ی هه لباردن هه یه؟ له وه لامدا ریژه ی (40.3%) به (نه خیر) و (37.3%) به (به لئ) و (22.4%) به (نازانم) وه لامیانداهه وه. سنییه م؛ ئایا له هه لباردننه کانی پيشودا به ئازادانه دهنگی خۆت داوه؟ له وه لامدا ریژه ی (76.6%) به (به لئ) و (23.8%) به (نه خیر). چواره م؛ ئایا به دهنگدانته توانیت گۆرانکاری بکهیت و به شدار بیت له پرۆسه یه کی دیموکراسیدا؟ له وه لامدا ریژه ی (51.7%) به (به لئ) و (16.9%) به (لام گرینگ نییه) و (15.9%) به (نه خیر) و (15.4%) (هیچ زانیاریم له سه ر ئه م بابه ته نییه) وه لامیانداهه وه. پینجه م؛ ئایا به شداری لاوان به به هیزی له پرۆسه ی هه لباردننا به کاریکی باش ده زانیت؟ له وه لامدا ریژه ی (73.1%) به (به لئ) و (18.9%) به (لام گرینگ نییه) و (8%) به (نه خیر) وه لامیانداهه وه. شه شه م؛ ئایا دهنگدانته هیچ له دۆخی هه ریمی کوردستان و ژيانی خۆت و خه لک ده گۆریت؟ له وه لامدا ریژه ی (39.8%) به (به لئ) و (32.3%) به (که م گۆرانکاری ده بینم) و (20.9%) به (نه خیر) و (7%) (لام گرینگ نییه) وه لامیانداهه وه.

ره هه ندی دیموکراسی له م بواره دا گرینگ و هه ستیاره، ئه گه رچی ریژه یه کی زۆری لاوان باوه ریان به ده رنه نجامه کانی هه لباردن نییه و که مترین گۆرانکاری ده بینن له سیسته می سیاسیدا، به لام له گه ل ئه وه شدا زۆرتریان باوه ریان وابوه که ئازادن له دهنگدان.

خشتهی (١٦) پههندی ديموکراسی دهخاته پرو

پههندی بهای ديموکراسی		بهلی		بپيارم نه داوه		نه خیر	
%	ژ	%	ژ	%	ژ	%	ژ
ئایا دهنگ بهو کهسه دهدهیت که حزبهکته بۆی دیاری کردویت؟		33.8	68	35.3	71	30.8	62
ئایا باوهرت به دههتهنجامهکانی پرۆسهی ههلبژاردن ههیه؟		بهلی		نازانم		نه خیر	
%	ژ	%	ژ	%	ژ	%	ژ
37.3	75	22.4	45	40.3	81		
ئایا له ههلبژاردنهکانی پيشودا به نازادانه دهنگی خۆت داوه؟		بهلی		نه خیر		%	ژ
	ژ	%	ژ			%	ژ
	154	76.6		23.4	47		
ئایا بهشداری لاوان به بههیزی له پرۆسهی ههلبژاردندا به کاریکی باش دهزانیت؟		بهلی		لام گرینگ نییه		نه خیر	
%	ژ	%	ژ	%	ژ	%	ژ
73.1	147	18.9	38		16		8
ئایا به دهنگدانت دهتوانیت گورانکاری بکهیت و بهشداریت له پرۆسهی یکی ديموکراسیدا؟		بهلی		لام گرینگ نییه		نه خیر	
%	ژ	%	ژ	%	ژ	%	ژ
51.7	104	16.9	34	15.4	31	15.9	32
ئایا دهنگدانت ههچ له دۆخی ههڕیمی کوردستان و ژيانی خۆت و خهلك دهگوریت؟		بهلی		لام گرینگ نییه		نه خیر	
%	ژ	%	ژ	%	ژ	%	ژ
39.8	80	7	14	32.3	65	20.9	42

دهرئه نجام

به شيوهيه كي گشتي له م تووژينه وهيه گهيشتوين به چهندين دهرئه نجام كه له خواره وه دهياخهينه رو:

۱- به پي ئه نجامي راپرسیيه كه، قوتابيان زانكو و پهيمانگه كاني سنوري شاري ههولير؛ ريزهي ئه ندام نه بون له ريكخراويكي تايهت به (قوتابيان و خويندكاران) يان لاوان زور به رزه و، ئه مهش مانايه كي جياوازي ههيه، جوړيك له بي متمانه يي و باوه رنه بون به كاركردي ريكخراوه كان دهيندرت. له به رانه ريشدا ريزهي ئه ندام نه بون له حزه سياسييه كان له هه ريمي كوردستاندا به رزه و ئه مهش جوړيك له به هه ند وهرنه گرتن و نه بوني متمانه به هيزه سياسييه كان دهيندرت.

۲- دهر كه وتوه زورينه ي به شداربوان پنيان باش بو كه ئافره تانيش خويان بو پرۆسه ي سياسي بپاليون و به شداري سه ره كي بن. هه روه ها (۴۰.۸٪) يش پنيانويه كه حزه سياسييه كان دهر فته ي خو پالاوتن به يه كساني بو هه ر دو ره گه ز دهر خستين.

۳- بومان رونه وتوه كه ريزهي (۴۷.۳٪) ي قوتابيان به شداربو له هه لباردي پيشوي په رله ماني كوردستان (له سالي ۲۰۱۸) دا به شدارنه بون، به لام ئه گه ر ئه مسال هه لباردي په رله ماني كوردستان بكرت، (۵۸.۲٪) قوتابيان له ئيستادا برياريان وايه كه به شدار ده بن.

۴- رونه وتوه كه ته نيا ريزهي (۳۳.۸٪) ي قوتابيان به شداربو، دهنگ به و كه سه ده دن كه حزه كه يان بوي ديارى كردين. (۴۰.۳٪) ي به شداربوانيش باوه ريان به دهرئه نجامه كاني پرۆسه ي هه لباردن هه يه، به لام ريزهي (۷۶.۶٪) ده لين له هه لباردنه كاني پيشودا به ئازادانه دهنگي خويان داوه. هه روه ها ريزهي (۵۱.۷٪) پنيانويه كه به دهنگدان ده توانن گوړانكاري بكن.

۵- دهر كه وتوه كه زورترين ره ژهي به شداربوان، به شداري لاوان به به هيزي له پرۆسه ي هه لباردندا به كاركي باش ده زانن و دهنگيش به لاويكي به توانا ده دن.

۶- بومان رونه وتوه زورينه ي به شداربوان پنيانويه كه به شداري چالاكييه كاني ريكخراوه كاني كومه لگه ي مه ده ني ناكه ن.

۷- ئاشكرا بوه كه زورترين به شداربواني ئه م راپرسیيه؛ هيج زانياريه كيان له سه ر هه لباردن به ليستي يه ك بازنه يي و فره بازنه يي نيه. هه روه ها زانياريان له سه ر ئه وه نيه كه ئه گه ر هه لباردي په رله ماني كوردستان فره بازنه بيت، خيل و عه شيره ت زياتر دهر ده كه ون. ئه مه دهر خه ري ئه و راستيه يه كه به شيكي زوري لاوان زانياريان له سه ر جياوازي و ليكه وته و دهر هاويشته كاني سيسته مي فره بازنه يي و يه ك بازنه يي نيه.

۸- هه روه ها زوربه ي به شداربوان پنيانويه كه به دهنگدان ده توانن گوړانكاري بكن و به شداربن له پرۆسه يه كي ديموكراسيدا، بويه شه زوربه ي به شداربوان به شداري لاوان به به هيزي له پرۆسه ي هه لباردندا

به كاريكي باش دهزانن. ههروهها له وهلامى ئه و پرسيارهه كه ئايا دهنگدانته ههچ له دۆخى ههريمى كوردستان و ژيانى خۆت و خهلك دهگورپيت؟ له وهلامدا رپژهه (39.8%) به (بهلى) و (32.3%) به (كهه گورانكارى دهبينم) و (20.9%) به (نهخير) و (7%) (لام گرینگ نيهه) وهلامياندا وهتهوه.

پيشنازهكان:

- 1- پيوسته ريكخراوهكانى كومهلگهه مهدهنى هوشيارى سياسى له نيو قوتابيانى زانكو و پهيمانگهكان بلاوبكهنهوه.
- 2- دهركهوتوه كه زورترين رپژهه نمونهه توپژينهوهكه، بهشدارى لاوان به بههيزى له پرۆسهه ههلبژاردندا به كاريكى باش دهزانن و دهنگيش به لاويكى بهتوانا دهدهن.
- 3- پيوسته ههولبدرپت زانيارپيهكانى قوتابيان سهبارته به پرسهكانى پهيوهسته به ههلبژاردن و مافهكانيان زياد بكرپت.
- 4- پيوسته دامهزراوه حكومپيهكان پالپشتى زياتر له ئافرهتان بكهه تاوهكو بهشدارى پرۆسهه خوكانديدكردن و دهنگدان بكهه.
- 5- پيوسته قوتابيان كاتى زياتر بو خويندنهوه تهرخان بكهه و پرۆگرامهكانى خويندنى زانكۆيش بهو ئاراستهيه بيت كه زياتر قوتابيان بهرهو خويندنهوه هان بدات.

Youth and their participation in the political process

It is a sociological analysis research

Jabar Qader Ahmed

Department of Sociology, College of Law and International Relations, Lebanese French University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract:

Youth people are the most important basis for the development of social and political systems and heritage change in different societies, so that their influence and dominance over various areas of life appears strongly, especially with regard to lifestyle, thinking, behavior and their point of view in the way of managing the political system. young people plays a powerful role in their Participation in the Political process, such as participation and representation in the electoral process, Pressure on the political system to achieve their demands, who were always been on the forefront of political, cultural and social changes and They were part of the process of changing and rebuilding political systems , when their demands are not met and they do not feel their presence in the political sphere, they do not allow political stability and continuity, so their presence and role appear strongly in society. this research is quantitative research, and the aim of the research is to display the active participation of young people in the political process. The research community is represented by universities and institutes in Erbil, sample research study from university and institute students through data collected from a data collection questionnaire. As a result of this research, we have found that 17.4 % members in student unions and youth organizations. However, 82.6% were not members of any organization, and only 29.4% of the participants were members of political parties. With regard to their active participation in the political process, it is interesting to note that 60.7% of the respondents do not have information about single-constituency and multiple-constituency system for the elections in the Kurdistan Region.

Keywords: Youth, Political System, Political Participation, Civil Society, Democracy.

سه رچاوه كان

- الالوسى، رعد صالح(٢٠٠٦)، التعددية الساسية فى عالم الجنوب، عمان.
- اهرنيغ، جون (٢٠١٠) المجتمع المدنى، ترجمه: د.على حاكم صالح، د.حسن ناظم، دراسات الوحدة العربية، ٢٠١٠.
- الحسن، احسان محمد(١٩٩٩)، موسوعة علم الاجتماع، الدار العربية للموسوعات، بيروت- لبنان.
- الزايدي، منجى (٢٠٠٦) ثقافة الشباب فى مجتمع الإعلام، الدار البيضاء المغرب، مجلة عالم الفكر، العدد الأول، مجلد ٣٥.
- الزيبارى، طاهر حسو(٢٠٠٦)، دوؤر المرأة الكردية فى المشاركة السياسية- دراسة ميدانية اجتماعية فى مدينة اربيل، دار ئاراس للطباعة و النشر، اربيل.
- السمالوطنى، نبيل محمد توفيق،(١٩٨٧)، علم اجتماع التنمية، دراسة فى اجتماعات العالم الثالث، الإسكندرية، الهيئة المصرية العامة للكتاب، الطبعة الثانية.
- عباس، محمود عوض،(١٩٩٩) مدخل إلى علم النفس النمو: الطفولة- المراهقة- الشيخوخة، الإسكندرية، دار المعرفة الجامعية.
- فريث، سايمون(٢٠٠١)، علم الاجتماع الشباب، اتجاهات جديدة فى علم الاجتماع، بغداد، دار الحكمة.
- فهمى، مصطفى، (١٩٩٨) سيكولوجية الطفولة والمراهقة، مصر، مكتبة مصر.
- مجموعة من المؤلفين (٢٠٠٤) معجم الوسيط، اسطنبول، دار الدعوة، الطبعة الثانية.
- المشهداني، محمد كاظم(١٩٩١)، النظم السياسية، جامعة بغداد، بغداد.
- معتوف، فريديك (٢٠١٠)، معجم العلوم الاجتماعيه، اكاديميا انترناشيونال، بيروت.
- اليونسكو والشباب : الاستراتيجية، اليونسكو، اطّلع عليه بتاريخ ٢٣-٢-٢٠١٧.

<https://www.un.org/ar/global-issues/youth>

صبورى، منوچهر(١٣٨١)، جامعه شناسى سياسى، انتشارات سخن، تهران.

Mannheim, Karl. (1952- 1981). The problem of generations in Mannheim. K. Essays on the Sociology of Knowledge (First Published 1923).

McClosky,h(1968), political participation, international Encyclopedia of social science, collier-Mac, Illam, Nr.